

พรรคการเมืองกับระบอบประชาธิปไตย*

PARTY POLITICS AND DEMOCRACY

มะลิ ทิพย์ประจง

Mali Thipprajong

พระสมุห์อาคม อาคมธีโร

Phrasamu arkom Arkamathiro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phetchaburi Buddhist College, Thailand

กัญจิรา วิจิตรวัชรารักษ์

Kanjira Wijitwatcharak

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Thailand

E-mail: thipprajongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

พรรคการเมืองมีความสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยพรรคการเมืองมีลักษณะเป็นสถาบันทางการเมืองเกิดจากการรวมกลุ่มหรือคณะบุคคลหรือสมาคมที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันและมีผลประโยชน์พื้นฐานร่วมกันปรารถนารวมตัวกันเพื่อแสวงหาอำนาจในการปกครองประเทศ มีโครงสร้างเป็นองค์กรที่มีการจัดระบบที่ดีในการควบคุมโดยมีคณะผู้บริหารพรรคและมีสมาชิกพรรคดำเนินการตามกลไกที่รัฐธรรมนูญยอมรับให้เข้ามาทำการควบคุมดูแลกิจการของประชาชนซึ่งรัฐบาลดำเนินการอยู่เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันของประชาชน การกล่อมเกลາทางการเมืองเป็นวิธีการสำคัญที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดการพัฒนา หรือการรักษาวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมการเมืองเอาไว้ นอกจากนั้นในสังคมการเมืองใด ๆ ก็ตามที่จะถือได้ว่าการพัฒนาทางการเมืองอันเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ก็จะต้องเป็นสังคมที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเท่านั้น ดังนั้นการกล่อมเกลາทางการเมืองนี้เองที่จะทำหน้าที่ในโครงสร้างของระบบการเมืองเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของสมาชิกในประชาคมการเมืองให้มีวัฒนธรรมและวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในระบอบประชาธิปไตยตามเนื้อหาสาระที่ตัวแทนของการกล่อมเกลາทางการเมืองแต่ละกลุ่มได้นำเสนอ การพิจารณาถึงนโยบายของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่าจะทำอะไรซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ในการเสนอผู้สมัครและเสนอนโยบายคือพรรคการเมือง ดังนั้น พรรคการเมืองจึงมีบทบาทหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับประชาชนและเป็นผู้ร่วมสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชน

* Received 12 February 2020; Revised 25 February 2020; Accepted 15 March 2020



เพื่อถ่ายทอดและเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของรัฐ โดยการลงเลือกตั้ง เพราะฉะนั้นพรรคการเมืองเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

คำสำคัญ: พรรคการเมือง, ระบอบประชาธิปไตย, บทบาทหน้าที่

Abstract

Political parties are essential in the democratic regime. A political party is a political institution formed by a group or a group of persons or associations with shared opinions and common interests who wish to unite to seek power. In governing a country, It is structured as an organization with a well-organized system of control with a party executive committee and party members to operate according to the constitutionally accepted mechanism to regulate public affairs, which the government manages to benefit. Sharing of people Political refinement is an essential means of transmitting, developing or preserving political society's political culture. In addition, in any political organization, it can be considered that political development is a desirable trait. It must be a society with a democratic regime only, so it is this political refinement to act in the structure of the political system to support the learning of members of the political community to have a culture and way of living in the regime. Substantial democracy presented by representatives of each political tune Considering the policy of an individual or group of people what to do, the person who proposes a candidate and proposes an approach is a political party. Therefore, a political party plays the role of an intermediary between the state and the people and contributes to the political will of the people. To convey and change to create the political will of the state. Through elections, therefore, political parties are necessary for democratic government.

Keywords: political party, democracy, role

บทนำ

ความสำคัญของพรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตยพรรคการเมืองมีความสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยพรรคการเมืองมีลักษณะเป็นสถาบันทางการเมืองเกิดจากการรวมกลุ่มหรือคณะบุคคลหรือสมาคมที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันและมีผลประโยชน์พื้นฐานร่วมกันปรารถนาารวมตัวกันเพื่อแสวงหาอำนาจในการปกครองประเทศ มีโครงสร้าง



เป็นองค์กรที่มีการจัดระบบที่ดีในการควบคุมโดยมีคณะผู้บริหารพรรคและมีสมาชิกพรรคดำเนินการตามกลไกที่รัฐธรรมนูญยอมรับให้เข้ามาทำการควบคุมดูแลกิจการของประชาชน ซึ่งรัฐบาลดำเนินการอยู่เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันของประชาชน ซึ่งได้วิเคราะห์จากแนวคิดและเอกสารทางวิชาการประกอบบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคการเมืองต่าง ๆ สามารถอธิบายความสำคัญของพรรคการเมืองในการปกครองระบอบประชาธิปไตย (วิทยานิพนธ์สิริกุล และสุรพล ราชภัฏทหารักษ์, 2539) ดังนี้

1. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนโดยพรรคการเมืองย่อมมีอุดมการณ์หลักการ และวิธีการในการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชน ดังนั้น พรรคการเมืองจึงมีหน้าที่ในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนตามแนวทางของพรรคการเมืองของตนโดยมีความเชื่อว่าแนวทางดังกล่าวจะเป็นนโยบายในการแก้ไขปัญหาของประเทศชาติและประชาชนได้เพื่อให้ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเกิดความเชื่อถือศรัทธาและเลือกพรรคการเมืองดังกล่าวเข้าไปบริหารประเทศในที่สุดซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคเพื่อไทยสมาชิกพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยและสมาชิกพรรคประชาธิปไตยใหม่

2. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการสนับสนุนสรรหาบุคคลมาเป็นสมาชิกพรรคการเมืองและคัดสรรตัวแทนของพรรคการเมืองเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งและดำรงตำแหน่งทางการเมืองการที่พรรคการเมืองจะมีความเข้มแข็งหรือไม่ขึ้นอยู่กับการสรรหาบุคคลที่มีคุณภาพเข้ามาเป็นสมาชิกและสามารถทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์และสมาชิกพรรคมาตุภูมิ

3. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการระดมสรรพกำลังทางการเมืองคือ การรวบรวมพลังประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งให้มาสนับสนุนพรรคการเมืองเพื่อให้มีโอกาสเป็นรัฐบาลหรือมีฉันทันทีเข้าไปทำหน้าที่ในการรักษาประโยชน์ของประชาชนในสภาผู้แทนราษฎรในฐานะฝ่ายค้าน พรรคการเมืองจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนทั่วไปและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้สนับสนุนนโยบายของพรรค พรรคการเมืองจึงต้องมีการสร้างเครือข่ายใช้ในการติดต่อประสานประโยชน์กับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั้งในเมืองและชนบททั่วประเทศเพื่อประโยชน์ในการแสวงหาการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการสนับสนุนทางการเงิน การประชาสัมพันธ์การออกเสียงลงคะแนนให้ผู้สมัครของพรรคการเมืองเพื่อให้พรรคการเมืองมีโอกาสชนะการเลือกตั้งและได้เป็นรัฐบาลซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์และสมาชิกพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยใหม่

4. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการประสานประโยชน์อันเกิดจากความขัดแย้งเพื่อนำไปสู่การตกลงโดยวิถีทางประชาธิปไตย ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์และ



ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนสามารถแก้ไขได้โดยพรรคการเมืองจะทำการรวบรวมปัญหาและความต้องการของประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ มาศึกษาสาเหตุที่ประชาชนหรือกลุ่มที่มีความคิดเห็นแตกต่างสามารถยอมรับและสามารถตกลงกันได้จากนั้นก็จะเป็นไปกำหนดเป็นนโยบายของพรรคการเมือง (Party Platform) เพื่อใช้เป็นนโยบายในการหาเสียงเลือกตั้งเมื่อพรรคการเมืองได้เป็นรัฐบาลก็จะไปเสนอการตรากฎหมายหรือปรับปรุงแก้ไขกฎหมายตามนโยบายของพรรคการเมืองที่ได้แถลงต่อสาธารณชนไว้ต่อไปซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคเพื่อไทยและสมาชิกพรรคประชาสันติ

5. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของสมาชิกพรรคการเมืองและประชาชนโดยปัญหาและความต้องการของสมาชิกพรรคการเมืองและประชาชนทั่วไปอาจได้รับการแก้ไขหรือทำให้เกิดผลสำเร็จได้หากพรรคการเมืองทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรับเรื่องราวและร้องทุกข์โดยการรับฟังข้อมูลต่าง ๆ จากสมาชิกพรรคการเมืองและประชาชนทั่วไปซึ่งอาจจะมิได้เป็นสมาชิกของพรรคการเมืองนั้นก็ตาม จากนั้นเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองจะทำหน้าที่ศึกษาและวิเคราะห์กรณีที่เกิดขึ้น (Case Worker) เพื่อหาทางช่วยเหลือ พรรคการเมืองจึงต้องมีสาขาพรรคการเมืองที่กระจายกันอยู่ทั่วประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคเสรีนิยมสมาชิกพรรคประชาสันติและสมาชิกพรรคมาตุภูมิ

6. พรรคการเมืองมีความสำคัญในฐานะฝ่ายค้านหรือผู้ตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารในระบอบประชาธิปไตยระบบรัฐสภาเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบการบริหารประเทศของพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย เพื่อที่ฝ่ายบริหารจะได้มีความระมัดระวังในการใช้อำนาจและไม่นำพาประเทศชาติไปสู่การแตกความสามัคคีอันจะเป็นผลดีต่อประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐบาลเองในขณะเดียวกันประชาชนก็จะได้รับฟังรายงานจากพรรคฝ่ายค้านหรือพรรคที่มีได้เป็นฝ่ายบริหารซึ่งถือว่าเป็นโอกาสของพรรคการเมืองดังกล่าวในการสร้างคะแนนนิยมกับประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจนอาจทำให้มีโอกาสชนะการเลือกตั้งและได้เป็นรัฐบาลในการเลือกตั้งทั่วไปคราวต่อไปก็ได้ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคประชาสันติ

7. พรรคการเมืองมีความสำคัญในการสร้างผู้นำทางการเมืองในแต่ละวงการย่อมมีความต้องการผู้นำที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติที่แตกต่างกันออกไปการสร้างผู้นำทางการเมืองจึงเป็นหน้าที่ของพรรคการเมืองโดยตรงเมื่อสมัครเข้าไปเป็นสมาชิกของพรรคการเมืองใดแล้วย่อมได้รับการกล่อมเกล้าทางการเมือง (Political Socialization) ผ่านกลไกการพัฒนาภาวะผู้นำทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพของพรรคการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาจากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์



กล่าวโดยสรุป พรรคการเมืองมีบทบาทและความสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเนื่องจากระบอบประชาธิปไตยในรัฐสมัยใหม่เป็นประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) ไม่ใช่ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) และการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยแบบผู้แทน ซึ่งในการตัดสินใจของประชาชนไม่ควรจะมองเป็นเรื่องตัวบุคคลว่าจะเลือกใคร สิ่งที่สำคัญ คือ การพิจารณาถึงนโยบายของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่าจะทำอะไรซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ในการเสนอผู้สมัครและเสนอนโยบายคือพรรคการเมือง ดังนั้น พรรคการเมืองจึงมีบทบาทหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับประชาชนและเป็นผู้ร่วมสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชนเพื่อถ่ายทอดและเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของรัฐ โดยการลงเลือกตั้งเพราะฉะนั้น พรรคการเมืองเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ประเภทของพรรคการเมือง

ประเภทของพรรคการเมืองตามแนวคิดของ Maurice Duverger ได้จำแนกประเภทของพรรคการเมืองออกเป็นประเภท (วิทยา นาควศิกร และสุรพล ราชภัฏธำรงค์, 2539) ดังนี้

2.1 พรรคชนชั้นนำพรรคชนชั้นนำ (Cadre Party) หรือพรรคดั้งเดิม (Traditional Party) เป็นลักษณะของกลุ่มการเมืองของชนชั้นสูงที่บุคคลรวมกลุ่มกันโดยมีบุคคลคนเดียวมีอิทธิพลเหนือทุกคนมักจะเป็นกลุ่มขุนนางอำมาตย์ที่มีอำนาจในราชสำนักยุโรปโดยมีแม่ทัพเป็นผู้นำ ดังนั้น พรรคชนชั้นนำจึงเป็นพรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีฐานะดีในสังคมมีชื่อเสียงและมีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจเช่น ขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์มีเกียรติยศมีทรัพย์สินที่มีอิทธิพลในวงการค้า เป็นต้น

2.2 พรรคแบบมวลชนพรรคแบบมวลชน หรือ Mass Party ถือกำเนิดในปลายศตวรรษที่ โดยกลุ่มสังคมนิยม หรือขบวนการสังคมนิยม (Socialist Movements) จากกลุ่มและขบวนการได้พัฒนามาเป็นพรรคการเมืองชื่อว่าพรรคสังคมนิยมเป็นพรรคที่เน้นและให้ความสำคัญแก่มวลชน (Masses)

2.3 พรรคกึ่งแบบมวลชนกึ่งชนชั้นนำหรือแบบผสมพรรคแบบกึ่งมวลชนหรือแบบผสม หมายถึง มีการผสมผสานระหว่างการจัดองค์กรแบบชนชั้นและแบบมวลชน (Intermediate) มักจะปรากฏอยู่ในพรรคการเมืองซึ่งเกิดขึ้นโดยทางอ้อม (Indirect Parties) และในทางการเมืองของประเทศกำลังพัฒนาพรรคทั้งสองจะมีลักษณะใกล้เคียงกับพรรคแบบมวลชนมากกว่าแบบชนชั้น



โครงสร้างและองค์ประกอบของพรรคการเมือง

โครงสร้างของพรรคการเมือง หมายถึง การจัดองค์กรและองค์ประกอบของความ เป็นพรรคการเมืองซึ่งจะเป็นกรอบพื้นฐานให้บุคคลที่รวมตัวกันจัดตั้งได้ดำเนินกิจการทางการเมือง ตามแนวทางหรือนโยบายที่กำหนดไว้โดยทั่วไปพรรคการเมืองจะต้องมีการจัดองค์กรและกลไก ของพรรคการเมืองซึ่งอย่างน้อยต้องประกอบด้วย (วิสุทธิ โพธิ์แท่น, 2544)

1. ความคิดความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่คล้ายคลึงกันของกลุ่มคนที่มาร่วมกันเป็นพรรคการเมืองหรืออาจจะเรียกว่าเป็น “ผลประโยชน์” (Interest หรือ Benefits) ซึ่งเป็นคำที่ Robert Salisbury เคยขยายความว่า มีทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรม คือ ผลประโยชน์ทางวัตถุ (Material Benefits) ผลประโยชน์ทางความผูกพันแน่นเหนียว (Solidarity Benefits) และประโยชน์ทางอุดมการณ์ (Expressive or Purposive Benefits) ความเชื่อหรืออุดมการณ์ของพรรคการเมืองนั้นจะปรากฏอยู่ในนโยบายและข้อบังคับพรรค ซึ่งแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบและวิธีการดำเนินการของพรรคการเมืองตลอดจนวินัยและจรรยาบรรณของสมาชิก

2. บุคลากร ประกอบด้วย คณะผู้นำพรรคในระดับต่าง ๆ สมาชิกพรรคและเจ้าหน้าที่ของพรรคซึ่งถือว่าเป็น “คนของพรรค” โดยตรง แต่ในขณะเดียวกันโดยหลักการทุกพรรคการเมืองต้องการการสนับสนุนจากประชาชน เพราะหมายถึงการคงอยู่และอนาคตของพรรคตลอดจนความเข้มแข็งของพรรคต้องอาศัยการสนับสนุนจากประชาชน ฉะนั้น นอกจากพรรคจะได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกพรรคแล้ว พรรคยังต้องการการสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปด้วย

3. สำนักงานใหญ่และสาขาพรรคตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งการจัดแบ่งส่วนองค์กรสำนักงานของพรรคการเมืองที่พัฒนาหรือต้องการพัฒนา คือ มีลักษณะการจำแนกแจกแจงโครงสร้างและการบรรจุบุคลากรในโครงสร้างเหล่านั้น (Differentiations Specialization) และมีการทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน

4. องค์ประกอบขององค์การภายในพื้นฐาน (Basic Elements) โดยปกติจะประกอบด้วยที่ประชุมใหญ่คณะกรรมการบริหารสาขา หน่วยปฏิบัติการและอาจจะมีหน่วยย่อยต่าง ๆ ใหญ่คณะกรรมการบริหารสาขาหน่วยปฏิบัติการและอาจจะมีหน่วยย่อยต่าง ๆ

หน้าที่ของพรรคการเมือง

1. การรวบรวมความต้องการของประชาชนมากำหนดเป็นนโยบายหรือทางเลือกแห่งนโยบายที่ Gabriel A. Almond และ G. Bingham Powell Jr. เรียกว่า Interest Aggregation

2. การเสนอข้อเรียกร้องต่อผู้มีอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองให้มีการตอบสนองที่ Gabriel A. Almond และคณะเรียกว่า Interest Articulation



3. การเลือกสรรผู้นำทางการเมืองทั้งในองค์กรของพรรคและทั้งการส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ และในการให้เข้าไปดำรงตำแหน่งบริหารต่าง ๆ
4. การควบคุมหรือตรวจสอบรัฐบาลหากเป็นฝ่ายค้าน
5. การเชื่อมประสานระหว่างประชาชนด้วยกันเองหรือระหว่างประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดจนการปลุกเร้า (Mobilize) ประชาชนให้เกิดความตื่นตัวทางการเมืองและเป็นช่องทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเป็นระบบ
6. การให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชน
7. การผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองโดยเป็นช่องทางให้ประชาชนได้แสดงออกผ่านพรรคการเมืองหรือพรรคการเมืองแสดงออกแทนประชาชน

สภาพปัญหาของพรรคการเมืองไทย

รายงานของคณะกรรมการปฏิรูปการเมือง สภาพปฏิรูปแห่งชาติ ให้ความเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาของพรรคการเมืองไทย ดังนี้

1. คณะผู้ร่วมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองบางคณะขาดหรือไม่มีอุดมการณ์ร่วมกันอย่างแข็งขันที่จะดำเนินกิจการทางการเมืองแต่ร่วมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองเพื่อผลประโยชน์อย่างอื่น
2. พรรคการเมืองไทยส่วนมากมักจัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนบางคนหรือคณะบุคคลที่มีอำนาจหรืออิทธิพลและบริหารเท่านั้นสมาชิกพรรคคนอื่นไม่มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวและดำเนินกิจการ
3. สมาชิกพรรคการเมืองที่เป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งไม่อยู่ในระเบียบวินัยทำให้พรรคการเมืองขาดความเป็นเอกภาพในการดำเนินกิจการทางการเมืองสมาชิกทั่วไปไม่สนใจและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการของพรรคทำให้พรรคการเมืองไม่สามารถดำเนินกิจการได้อย่างต่อเนื่อง
4. ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในระบบพรรคการเมืองไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินการของพรรคการเมืองอย่างแท้จริงหรือพรรคการเมืองรับสมาชิกเข้าพรรคการเมืองโดยที่เจ้าตัวไม่ทราบว่ามีสิทธิและหน้าที่อย่างไร
5. พรรคการเมืองมีการดำเนินกิจการทางการเมืองเฉพาะช่วงที่มีการเลือกตั้งส่วนในเวลาปกติการดำเนินการต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับบทบาทของนักการเมืองไม่ใช่บทบาทของพรรคประชาชนไม่ให้ความสำคัญของพรรคแต่ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลมากกว่า
6. พรรคการเมืองขาดเงินทุนในการสนับสนุนต้องอาศัยพึ่งพากลุ่มทุนหรือบุคคลที่ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองในที่สุดบทบาทของพรรคการเมืองจึงถูกกำหนดโดยกลุ่มทุน



7. พรรคการเมืองส่วนมากไม่มีความพร้อมในการดำเนินการทางการเมืองทำให้เกิดการใช้จ่ายเงินที่ได้รับจากการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการพัฒนาพรรคการเมืองไม่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาพรรคการเมืองนอกจากนี้ยังมีพรรคการเมืองที่ไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนหรือวิธีการที่กฎหมายกำหนด เป็นเหตุให้มีกรรมการบริหารพรรคการเมืองสาขาพรรคถูกดำเนินคดีเป็นจำนวนมาก

8. พรรคการเมืองไม่ให้ความสำคัญของสาขาพรรคทำให้สาขาพรรคการเมืองไม่ได้ดำเนินการทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง

9. สมาชิกพรรคการเมืองส่วนใหญ่ไม่ต้องการเป็นกรรมการบริหารพรรคเพราะเมื่อพรรคถูกยุบกรรมการต้องเสียสิทธิทางการเมืองในการลงสมัครรับเลือกตั้งทำให้กลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทุนในพรรคไม่เข้าสู่ระบบพรรคการเมืองจะออกกฎหมายอย่างไรเพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มบุคคลหรือนายทุน

10. เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการบริหารพรรคหรือจัดทำรายงานกิจการภายในรอบปีเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดพรรคการเมืองก็ถูกยุบ ดังนั้น ควรมีระบบแจ้งตัดเตือนพรรคการเมืองก่อนการลงโทษเพื่อให้พรรคการเมืองเป็นสถาบันที่เข้มแข็งไม่ถูกยุบในเรื่องเล็กน้อยที่ไม่ควรทำให้การดำเนินการของพรรคการเมืองไม่ต่อเนื่องการยุบพรรคการเมืองควรต้องพิจารณาเป็นรายกรณีและเป็นปัญหาที่คณะกรรมการการเลือกตั้งจะต้องเสนอให้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายต่อไป

11. การป้องกันมิให้นักธุรกิจมาครอบงำพรรคการเมืองปัญหานี้แก้ไขยากต้องมีการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิรูปพรรคการเมืองโดยให้พรรคการเมืองมีความเป็นประชาธิปไตยภายในพรรค เช่น การเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคมีการลงคะแนนโดยลับมีการกำหนดวาระการดำรงตำแหน่งกรรมการผู้บริหารพรรคกำหนดองค์ประชุมใหญ่ของพรรคการเมืองให้มีจำนวนที่เหมาะสมพรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัครลงสมัครรับเลือกตั้งทุกครั้งเพราะการดำเนินการจะมีผลผูกพันกับการใช้จ่ายเงินสนับสนุนพรรคการเมือง

12. การบริจาคนำพรรคการเมืองตั้งแต่หนึ่งพันบาทขึ้นไปต้องเปิดเผยชื่อบุคคลผู้บริจาคต่อสาธารณชน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาพรรคการเมืองให้มีความเข้มแข็ง

การพัฒนาทางการเมือง คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้ระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองสามารถเปิดกว้างให้กลุ่มบุคคลในสังคมที่ต้องการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองสามารถถือครองและใช้อำนาจนี้ รวมทั้งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นพัฒนาการเมืองจึง



เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองโดยพลังทางสังคมและเศรษฐกิจโดยทั่วไปเป็นตัวผลักดัน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2538)

การพัฒนาทางการเมืองคือ เป้าหมายและกระบวนการทางการเมือง ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางการเมืองและกิจกรรมทางการเมืองที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายทางการเมืองที่ปรารถนาที่พึงประสงค์ (ปฤษฎา หงส์ไกรเลิศ, 2544)

การพัฒนาทางการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสามารถของระบบกับการตอบสนองความต้องการของสังคมโดยมีส่วนประกอบอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาอยู่ 5 ประการ (วิสุทธิ โพธิ์แท่น, 2544) ได้แก่

1. ความเป็นผู้นำทางการเมือง
2. สถาบันทางการเมือง
3. อุดมการณ์ทางการเมือง
4. การสนับสนุนจากมวลชน
5. การระดมทรัพยากร

องค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง

องค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาทางการเมืองจากผลงานของพาย (Pay) ออกเป็น 5 ประการ (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2550) ดังนี้

1. ความเท่าเทียมกัน (Equality) มีความหมายครอบคลุมทั้งความเท่าเทียมกันทางกฎหมายความเท่าเทียมกันในสิทธิทางการเมืองและความเท่าเทียมกันที่ประชาชนจะได้รับจากการให้บริการของรัฐทั้งทางบริการด้านการศึกษาสาธารณสุขตลอดจนถึงอำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ความสามารถของระบบการเมือง (Capacity) หมายถึง ความสามารถที่ระบบการเมืองจะตอบสนองความต้องการของประชาชนทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยที่ระบบการเมืองจะต้องเปิดรับการควบคุม กำกับ และตรวจสอบจากประชาชนเพื่อให้มั่นใจได้ว่าการตัดสินใจใดทางการเมืองจะเสริมสร้างให้ประชาชนมีความกินดีอยู่ดีโดยเสมอภาคกัน

3. การแบ่งโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่างและมีความชำนาญเฉพาะ สอดคล้องกับทัศนะของอัลมอนต์และเพาเวลล์ (Almond & Powell) ที่เห็นว่า องค์ประกอบสำคัญด้านหนึ่งของการพัฒนาการเมืองก็คือ การแบ่งโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่างและมีความชำนาญเฉพาะ (Differentiation and Specialization) เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ตรงเฉพาะทาง ส่วนการจัดแบ่งโครงสร้างทางการเมืองออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ เช่นฝ่ายนิติบัญญัติฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ เป็นต้น เป็นไปเพื่อให้แต่ละฝ่าย



สามารถจัดหาบุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะในการปฏิบัติงานตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล (Secularization of Political Culture) โดยทั่วไปนั้น สังคมแบบดั้งเดิมที่ปกครองแบบอำนาจนิยมมักจะปลูกฝังให้ประชาชนยึดมั่นในจารีตประเพณีอย่างขาดเหตุผลยึดถือเรื่องโชคกลางรวมไปถึงการปลูกฝังให้ประชาชนเห็นว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมีการพัฒนาทางการเมืองจึงเป็นไปในทางมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีเหตุผลในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะความเป็นเหตุเป็นผลที่ประชาชนจะต้องควบคุมกำกับและตรวจสอบการเมืองอย่างใกล้ชิด อัลมอนด์และเพาเวลล์ (Almond & Powell) กล่าวว่าวิถีลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเป็นเหตุเป็นผลนี้ มักจะพบได้ทั่วไปในสังคมอุตสาหกรรม

5. ความเป็นอิสระของระบบย่อย (Subsystem Autonomy) คือ ผลผลิตของการกระจายอำนาจทางการเมืองเพื่อให้ระบบย่อยมีอำนาจในการพิจารณาปัญหา สาเหตุความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนรวมถึงการกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือเสริมสร้างความสามารถในการตอบสนองความต้องการของประชาชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พรรคการเมืองตามหลักประชาธิปไตย

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พรรคการเมืองในแต่ละประเทศมีลักษณะเด่นร่วมกันในประเด็นสำคัญ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2543) ดังต่อไปนี้

1. พรรคการเมืองเข้มแข็งจากการจัดโครงสร้างของพรรคการเมือง กล่าวคือ การจัดโครงสร้างทางอำนาจต้องมุ่งเน้นความเป็นประชาธิปไตยภายในพรรคการเมืองโดยให้ความสำคัญกับสมาชิกพรรคการเมืองและการจัดโครงสร้างทางสายงานต้องมีการกระจายอำนาจเป็นสาขาต่าง ๆ มีการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่อย่างเป็นระบบเพื่อให้พรรคการเมืองได้เข้าถึงประชาชนและประชาชนก็มีความใกล้ชิดกับพรรคการเมือง

2. พรรคการเมืองเข้มแข็งจากการดำเนินกิจการของพรรคการเมืองการพิจารณาว่าดำเนินกิจการของพรรคการเมืองจะประสบความสำเร็จได้มีเงื่อนไขสำคัญที่ต้องพิจารณา ดังนี้

2.1 พรรคการเมืองต้องมีนโยบายที่ชัดเจนโดยนโยบายของพรรคการเมืองที่ดีจะต้องมีขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาของประชาชนมีความทันสมัยตามสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้านขณะเดียวกันนโยบายของพรรคต้องสามารถแก้ไขปัญหาสำคัญของประเทศและมีส่วนในการพัฒนาประเทศได้โดยพรรคการเมืองสามารถใช้นโยบายเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังสนับสนุนทางการเมืองด้วยการแปลงนโยบายให้เป็นรูปธรรมให้สาธารณชนได้รับรู้มองเห็นและสัมผัสเข้าถึงได้



2.2 พรรคการเมืองต้องมีความเป็นประชาธิปไตยภายในพรรคการเมืองโดยต้องเริ่มจากการมอบอำนาจให้แก่สมาชิกพรรคในระดับรากหญ้าหรือประชาชนในสาขาพรรคแต่ละท้องถิ่นการตัดสินใจโดยสมาชิกในสาขาพรรคจะนำไปสู่การตัดสินใจของพรรคในระดับโครงสร้างพรรคที่สูงขึ้น เพราะหากพรรคการเมืองใดละเลยความคิดเห็นของสมาชิกพรรคในระดับล่างแล้วอาจทำให้เกิดการสูญเสียแรงสนับสนุนอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญ

2.3 พรรคการเมืองต้องมีการเข้าถึงมวลชนและมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง แม้ในขณะที่มิได้อยู่ในช่วงของการเลือกตั้งพรรคการเมืองจำเป็นต้องดำเนินบทบาทเป็นผู้เร่งเร้าให้ประชาชนเกิดสำนึกในทางการเมืองและเข้ามีส่วนร่วมในทางการเมืองมากที่สุดการดำเนินบทบาทดังกล่าวนี้นอกจากจะเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนและการสร้างรากฐานที่ดีให้แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้วยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามาสนับสนุนพรรคอีกด้วย

3. พรรคการเมืองเข้มแข็งจากการสนับสนุนเงินและประโยชน์อย่างอื่นการดำเนินการของพรรคการเมืองล้วนมีความจำเป็นต้องใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญทำให้พรรคการเมืองจำเป็นต้องแสวงหารายได้ให้มากที่สุดเพื่อเพิ่มโอกาสให้พรรคการเมืองได้รับการเลือกตั้งมากขึ้นตามไปด้วยการสนับสนุนพรรคการเมืองโดยทั่วไปนั้นสามารถจำแนกได้ ลักษณะ ดังนี้

3.1 การสนับสนุนพรรคการเมืองโดยเอกชนเป็นการได้มาซึ่งการสนับสนุนทางการเงินหรือประโยชน์อย่างอื่นจากบุคคลธรรมดาองค์กรธุรกิจหรือองค์กรอื่น ๆ เช่น องค์กรศาสนาสหกรณ์ตลอดจนสหภาพหรือสหพันธ์กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ รวมถึงรายได้จากค่าธรรมเนียมสมาชิกและเงินสนับสนุนจากสมาชิกพรรคการเมือง

3.2 การสนับสนุนพรรคการเมืองโดยรัฐ สามารถแยกพิจารณาได้ กรณี ดังนี้

3.2.1 การสนับสนุนพรรคการเมืองโดยรัฐทางตรง ได้แก่ การที่รัฐจัดสรรเงินงบประมาณส่วนหนึ่งให้แก่พรรคการเมืองและสมาชิกพรรคการเมืองในฐานะสมาชิกรัฐสภาเพื่อช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งตลอดจนการดำเนินกิจกรรมทั่วไปของพรรคการเมือง

3.2.2 การสนับสนุนพรรคการเมืองโดยรัฐทางอ้อม ได้แก่ การที่รัฐส่งเสริมให้เอกชนบริจาคเงินให้แก่พรรคการเมืองด้วยการกำหนดมาตรการทางภาษีโดยการลดหย่อนภาษีหรือการลดฐานการคำนวณรายได้พึงประเมิน เพื่อเสียภาษีเงินได้ประจำปีเพื่อส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจให้ผู้สนับสนุนพรรคการเมืองตลอดจนการสนับสนุนโดยการให้พรรคการเมืองใช้สื่อในด้านต่าง ๆ เช่น วิทียู หรือโทรทัศน์เพื่อการแพร่ภาพกระจายเสียงในการประชาสัมพันธ์และรายงานผลการดำเนินงานของพรรคการเมืองต่อสาธารณะ



สรุป

การกล่อมเกลາทางการเมืองเป็นวิธีการสำคัญที่ทาหน้าที่ในการถ่ายทอด การพัฒนา หรือการรักษาวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมการเมืองเอาไว้ นอกจากนั้นในสังคมการเมืองใด ๆ ก็ตามที่จะถือได้ว่าการพัฒนาทางการเมืองอันเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ก็จะต้องเป็นสังคมที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเท่านั้น ดังความหมายหนึ่งของการพัฒนาทางการเมืองที่ได้กล่าวถึงมาข้างต้นแล้วนี้ ดังนั้น การกล่อมเกลาทางการเมืองนี้เองที่จะทำหน้าที่ในโครงสร้างของระบบการเมืองเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของสมาชิกในประชาคมการเมืองให้มีวัฒนธรรมและวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในระบอบประชาธิปไตยตามเนื้อหาสาระที่ตัวแทนของการกล่อมเกลาทางการเมืองแต่ละกลุ่มได้นำเสนอแนวทางสำหรับการศึกษาวิจัย เรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองในสังคมการเมืองไทยในอนาคต ว่าควรจะต้องประกอบไปด้วยข้อเสนอใน 5 ประการ ต่อไปนี้ คือ ประการที่หนึ่ง ควรมีการศึกษาถึงกระบวนการหรือแบบแผนขั้นตอนของการกล่อมเกลาทางการเมือง ประการที่สอง ควรมีการศึกษาถึงตัวแทนของการกล่อมเกลาทางการเมืองในหลากหลายประเภท นอกเหนือไปจากตัวแทนโดยทั่วไปที่มีการศึกษาอย่างมากมายคือ โรงเรียน ประการที่สาม การศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองควรจะเป็นการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการแห่งการวิจัย ประการที่สี่ ควรมีการศึกษาถึงผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์และกระแสของการเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยที่มีผลกระทบกับประชาชนในมุมมองของการกล่อมเกลาทางการเมืองและประการสุดท้ายควรมีการศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองในภาพรวมระดับประเทศเพื่อตอบคำถามว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองของประเทศไทยเป็นอย่างไรการพัฒนาการเมืองมีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ประชาธิปไตยที่มีคุณภาพเกิดจากพลเมืองที่มีคุณภาพ และมีความอิสระในฐานะความเป็นพลเมือง (Autonomous Being) ไม่เพียงแต่มีรัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่การยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพกับประชาธิปไตยที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองให้พลเมืองมีสำนึกรับผิดชอบรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน การเห็นประโยชน์ของสาธารณะสำคัญโดยเฉพาะพื้นที่สาธารณะทางการเมือง (Political Public Sphere) รวมทั้งการส่งเสริมพัฒนาจิตสาธารณะและการเป็นพลเมืองต้องมีคุณธรรมการเมืองเมืองกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนสรุปได้ว่า การเมืองการปกครองและการพัฒนามีความสำคัญหากพิจารณาในแง่ประชาธิปไตยจากบนลงล่างและประชาธิปไตยจากล่างสู่บนซึ่งต้องอาศัยการกระจายอำนาจและการจัดทำโครงสร้างการบริหารจัดการ ให้มีการปกครองส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหารับผิดชอบต่อชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น การจัดการตนเองเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนจะทำให้การยึดโยงระหว่างอำนาจของท้องถิ่นมีความสัมพันธ์และยึดโยงกันเพื่อพัฒนาการเมือง



และกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน คุณธรรมของความเป็นพลเมืองและความเป็นพลเมืองสามารถสร้างขึ้นได้ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว โรงเรียน วัดและชุมชน สำหรับความเป็นพลเมืองในชุมชนตามทัศนะของชาวบ้าน พบว่า กรณีความเสมอภาคความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันตามศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ชาวบ้านพูดถึงการให้เกียรติกัน การเคารพสิทธิผู้อื่น การบอกเล่าสารทุกข์ สுகดิบ การทำมาหากินอย่างสุจริต ชาวบ้านได้ยกตัวอย่าง เช่น การไม่ปลอมเป็นพระไปขอทานไม่ลักลอบตัดต้นไม้ทำลายป่า ไม่ค้ายาเสพติด ส่วนความรับผิดชอบต่อชุมชน ชาวบ้านหมายถึงการร่วมแรงร่วมใจกันทำบุญของชุมชน (เอาบุญบ้าน) ความสมัครใจร่วมกัน กวาดขยะและทำความสะอาดบริเวณหน้าบ้านและถนน ซึ่งเน้นระบบคนมากกว่าระบบเงินที่ต้องจ้างคนเก็บขยะ ส่วนการเคารพความแตกต่างทางด้านความคิดเห็นในพื้นที่ชาวบ้านได้อธิบายในกรณีความขัดแย้งเกี่ยวกับสี่ล้อทางการเมือง (รถนิยมทางการเมือง) กลุ่มสี่ล้อและกลุ่มสีแดง ซึ่งก่อนการรัฐประหารครั้งล่าสุดชาวบ้านที่นิยมกลุ่มสี่ล้อการเมืองสีแดงมีจำนวนมากกว่า 90 % แต่ปัจจุบันความคิดเห็นและความแตกต่างดังกล่าวได้หยุดการเคลื่อนไหวลงส่วนคนที่มีความเห็นการเมืองในทางตรงกันข้ามซึ่งเป็นส่วนน้อยจะใช้วิธีการหลีกเลี่ยงไม่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองต่อหน้ากันหรืออยู่ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2543). กระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง. บทบาทอัยการในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2538). อนาคตการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประดิษฐ์ ยมนานนท์. (2559). การปฏิรูปพรรคการเมือง. ปทุมธานี: โรงพิมพ์อสาการศึกษาดินแดน.
- ปฤษฎา หงส์ไกรเลิศ. (2544). การปฏิรูปพรรคการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ลิขิต อีระเวคิน. (2549). แผนแม่บทพัฒนาการเมือง. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการยกร่าง.
- วิทยา นภาศิริกุล และสุรพล ราชภัณฑารักษ์. (2539). พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิสุทธิ โพธิ์แท่น. (2544). การดำเนินกิจกรรมของพรรคการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2550). ทัศนคติทางการเมืองของเด็กและเยาวชนในกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์.